

De Nederlandse vogelfamilies

Aflevering 5 - Eenden

Marcel Boer

Eenden *Anatinae*

Eenden zijn kleine tot middelgrote stevige watervogels met een platte snavel, korte poten en zwemvliezen tussen de tenen. Deze zwemvliezen worden gespreid bij de achterwaartse slag en gesloten bij de voorwaartse beweging. Ze kunnen uitstekend zwemmen en vliegen. Sommige soorten kunnen ook duiken. In de vlucht hebben de meeste eenden opvallende witte of felgekleurde vleugelschilden (spiegel). De mannetjes zijn in winter en voorjaar in het algemeen goed herkenbaar aan hun bonte uiterlijk. De paarvorming en balts vinden plaats in de winter en in het voorjaar. De vrouwtjes en juvenielen zijn meestal grijsbruin. Donsjongen van grondeleenden zijn hoofdzakelijk bruin van boven en geel van onderen met een geel gezicht en een donkere oogstreep. Donsjongen van duikeenden zijn meestal donker van boven en licht van onderen. Buiten het broedseizoen leven de meeste eendensoorten in groepen. Eenden slapen met een knipoog. Overdag rusten eenden vaak in groepen, waarbij alle vogels langdurig hun snavel in de rugveren steken. Wanneer een eend slaapt is dat goed te zien aan het gesloten lichte ooglid, dat duidelijk contrasteert met een open oog met meestal donkere iris en de vaak donkere kopveren. Eenden letten op elkaar en waken en slapen afwisselend. Eenden worden gemiddeld 2,5 en maximaal twintig jaar.

Soorten

Er bestaan verschillende indelingen voor eenden. Zoals zwem- of grondeleenden, duik-, boom- en zee-eenden. En daarnaast nog zaagbekken, exoten en hybriden. De tweedeling grondeleenden en duikeenden voldoet voor de meeste eenden.

Grondeleenden *Anatina*

Grondeleenden duiken zelden maar zoeken meestal hun plantaardig of dierlijk voedsel op de bodem van ondiep water. Daarbij steekt hun achterlichaam rechtop uit het water (grondelen). Grondeleenden foerageren op verschillende diepten. Echte grondeleenden zijn Wilde Eend, Krakeend en Pijlstaart. De Slobeend grondelt wel, maar slobbert meer, door met zijn snavel, platliggend in het water, plankton uit de bovenste waterlaag te filteren, net als Wintertaling en Zomertaling. De Bergeend zoekt zijn dierlijk voedsel vooral lopend op zoute en zoete slikken. Smienten grazen net als ganzen. Grondeleenden vliegen in tegenstelling met duikeenden moeiteloos rechtop uit het water.

Duikeenden *Aythiinae*, *Somateria* etc.

Duikeenden vergaren hun voedsel vooral duikend op een diepte, die per soort verschilt. Ze hebben meestal een gedrongen lichaam met aflopende staart. Duikeenden vliegen

enigszins moeizaam en al watertrappend op uit het water.

Brilduiker, Tafeleend en Kuifeend, duiken naar plantaardig en dierlijk voedsel (hoofdzakelijk mosselen) op de waterbodem. Ze duiken tientallen keren achtereenvolgend, vijf à veertig seconden per keer.

De Grote Zaagbek, Middelste Zaagbek en Nonnetje duiken net als Futen naar vis, die ze met hun getande snavel grijpen. In de zomer

De Nederlandse vogelfamilies

Vanaf *het Vogeljaar* 64(2) publiceren wij de serie 'De Nederlandse Vogelfamilies', door Marcel Boer. In deze reeks worden telkens de meest opmerkelijke kenmerken en overeenkomsten van één of meer Nederlandse vogelfamilies beschreven. De artikelen in deze reeks zijn een bewerkte versie van afleveringen die eerder verschenen in het Zaanse vogeltijdschrift 'de Kieft'.

In de eerste afleveringen werden de zangers besproken en ook alken, duikers, jagers, stormvogels en de Jan-van-gent. Daarna kwamen zwaluwen, vliegenvangers en klauwieren aan de orde, gevolgd door kraaien, spechten, fazanten en partridge, duiven en tortels. In deze vijfde aflevering komen eenden aan bod.

Alle illustraties bij dit artikel zijn getekend door Jos Zwarts.

Voedsel

Alle eenden eten zowel plantaardig als dierlijk voedsel. Grondeenden eten meer plantaardig en duikeenden meer dierlijk voedsel als driehoeksmossel en vis. In de broedtijd eten vrouwtjes meer dierlijk voedsel voor de eiproduktie. Jonge eendjes eten vrijwel uitsluitend dierlijk voedsel dat noodzakelijk is voor een snelle groei. Veel eenden zijn nachtvogels die hoofdzakelijk 's nachts foerageren.

Geluid

De meeste soorten zijn uitgesproken zwijgzaam. Meest luidruchtig zijn een aantal vrouwtjeseenden, die luid en langdurig kwaken, terwijl het mannetje slechts een zacht 'jiep' voortbrengt. Vooral tijdens de balts laten de meeste eenden zich horen. Veel mannetjeseenden maken dan een fluitend geluid.

Balts en paarvorming

Balts en paarvorming vinden in groepsverband plaats en beginnen soms al in de herfst en kunnen duren tot in het vroege voorjaar. In de winter dobberen ze overdag rustend in groepsverband op grotere wateroppervlaktes, openen nu en dan waakzaam een oog en maken een enkele zwemslag om niet tegen een buur te botsen. Maar komt er een vrije vrouw in de buurt, dan worden de woorden klaarwakker en start het gevecht om de vrouw. Eenden kennen een uitgebreid balts- en paarritueel. De balts wordt vaak ingeleid met op-, voor- en achterwaartse kopbewegingen, schijnpoetsen en tonen van de vleugelspiegel, maar is niet bij alle eendensoorten even goed waarneembaar als bij de Wilde Eend. Onderdelen zijn ook balts- en triovluchten met wilde achtervolgingen. Mannelijke eenden en ook ganzen zijn uitgerust met een uit de cloaca stulpbaar geslachtsorgaan, dat doet denken aan een penis. Vaak heeft die een complexe kurkentrekkervorm en een indrukwekkende lengte. Bij sommige exotische eenden onder andere de Stelkelstaart bereikt deze een lengte van 40 cm. De Wilde Eend heeft een ruim 13 cm lange penis; tamme varianten hebben enkele centimeters meer. Hoe langer en hoe meer in vorm uitgewerkt het fallusorgaan van de woerd, des te dieper en vormrijker is het ontvangende vrouwelijke orgaan. Bij naar 'verkrachting' neigende eendensoorten draait de vrouwelijke geslachtsopening tegen de klok in en de woordenfallus met de klok mee. Bovendien heeft het vrouwtje twee inwendige kanalen en zo blijft ze de mannetjes net voor en houdt ze haar eicellen buiten direct bereik en bepaalt ze zelf door wie en wanneer de bevruchting plaatsvindt. Bij meer harmonieuzere vogelsoorten is de penis- en vaginavorm vrij recht-toe-recht-aan.

Eenden maken grote met dons gevoerde nesten op de grond of in bomen. De vijf tot vijftien gladde pastelkleurige eieren hebben een wasachtig oppervlak en worden door het vrouwtje bebroed. De donzige nestvliedende jongen worden meestal alleen door het vrouwtje verzorgd. De eieren worden bij verlaten van het nest afgedekt met een dikke laag dons. Bij sommige soorten vormen kuikens van verschillende broedsels grote groepen, al of niet begeleid door enkele moeders of tantes. De jongen zijn in circa zeven weken vliegvlug. Van een broedsel van twaalf kuikens of pullen overleven er meestal maar twee of drie.

Rui

Wanneer de vrouwtjes de jongen groot brengen ruïen de mannetjes (woerden) op beschutte plekken gelijktijdig alle slagpennen en kunnen dan niet vliegen. Voordat het prachtkleed ontstaat, hebben de woerden tijdelijk een overgangskleed (eclips) en lijken dan tot de herfst op de veel minder opvallende bruin/grijs bevederde vrouwtjes en juveniele. De vrouwtjes ruïen na grootbrengen van het broedsel.

verblijven ze meest bij zoete binnenwateren, in de winter verblijven en foerageren ze ook op zee en zoute kustwateren. Duikers en duikeenden hebben een extra oogvlies voor bescherming onder water en meestal felrode of felgele ogen (Kuifeend). De felrode ogen van bijvoorbeeld Krooneend en Geoorde Fuut werken als een reflectiescherm voor het netvlies, wat zorgt voor een optimale lichtopbrengst bij het jagen onder water. Zee-eenden horen ook tot de duikeenden. De meeste broeden in IJsland, Scandinavië en Noord-Rusland onder andere bij meertjes en poelen dicht bij de kust en ze verblijven 's winters meestal op open zee. Van de eidereenden is alleen de gewone Eider op de Waddeneilanden een algemene broedvogel. Konings-

eider en Stellers Eider zijn hier dwaalgasten. De Zwarte Zee-eend is een talrijke doortrekker en wintergast op de Noordzee. Grote Zee-eend en IJseend zijn veel minder talrijk. Van al deze soorten wordt soms een enkele vogel in het binnenland aangetroffen.

Exotische eenden

In Nederland zijn de Pekingeend, Muskuseend, Carolina-eend, Mandarijneend, Chileense Smient, Amerikaanse Tafelend, Bahamapijlstaart, Kaneeltaling, Blauwvleugeltaling, Kokardezaagbek en Rosse Stelkelstaart exotische soorten. Ook de 'soep-eend' kunnen we daaraan toevoegen. Hybriden (nakomelingen van twee verschillende soorten) komen vooral voor bij Tafel-

eend, Kuifeend, Toppereend en Witoogeend. Daarbij zijn mannetjeshybriden opvallender en dus makkelijker herkenbaar dan vrouw-tjeshybriden.

GRONDELEENDEN

Wilde Eend *Anas platyrhynchos*

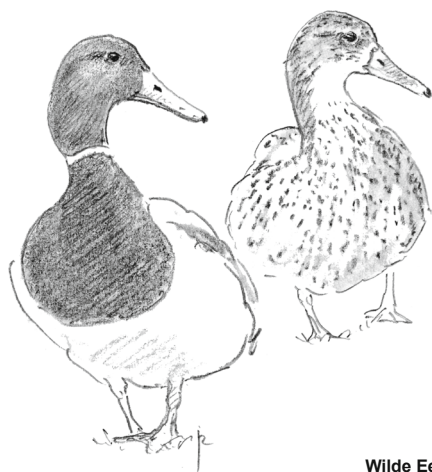
De Wilde Eend is de bekendste grondeleend. Wilde Eenden hebben een snelle vlucht met ondiepe vleugelslag en maken een zingend geluid. Wilde Eenden kunnen goed lopen en waggelen niet zoals veel tamme eenden. Zij duiken in noodgevallen, tijdens wasbeurten of wanneer ze het naar hun zin hebben. Zoals veel eenden foerageert de Wilde Eend vooral 's nachts (voedselvluchten tot 10 km) en ze rusten overdag. Ze verteren hun voedsel snel. Veel zaden van landplanten poepen ze na drie tot zes uur weer uit. Wilde Eenden zijn daardoor belangrijk voor de verspreiding van plantenzaden in de directe omgeving. Het zijn talrijke broed- en standvogels van waterrijke gebieden. De populatie is ongeveer 400.000 paar. Ze trekken in de winter gedeeltelijk weg, maar niet erg ver. Het gemiddelde aantal overwintelaars in 2011-'15 – onder andere afkomstig uit Noordoost-Europa – was 333.660, in 2016 waren dat er 324.200. Zowel het aantal broedparen als het aantal overwintelaars neemt de laatste jaren sterk af. De oorzaak is niet duidelijk en deze wordt nu nader onderzocht. Gedacht wordt aan voedselgebrek door minder insecten en waterdier-tjes voor de opgroei van de kuikens. Omdat ze in tegenstelling met andere een-densoorten hun schuwheid ten opzichte van

mensen deels verloren hebben, kunnen we van heel dichtbij hun spectaculaire balts- en paargedrag waarnemen. Dat begint al in de herfst en bereikt in februari-maart zijn hoogtepunt, met hals-, kop- en staartstrekken van de woorden. Met de snavel water spetteren in de richting van het favoriete vrouwtje. Daarna volgt terugzakken in het water en hierna fluiten, knorren en staart schudden. Dan is er ook nog de kort-, hoog- en de op- en neer-ceremonie, die vaak door verschillende woorden synchroon wordt uitgevoerd. Partners die elkaar gevonden hebben, brengen steeds meer tijd met elkaar door en worden onafscheidelijk. Dat blijven ze tot enkele weken na de eileg, maar daarna is de relatie voorlopig voorbij. Sommige vinden in de herfst weer dezelfde partner, andere vinden een nieuwe. De copulatie volgt een strikt ritueel en deze begint bij beide met pompende kopbewegingen. Bij de copulatie zelf ligt het vrouwtje gestrekt bijna geheel onder water, waarbij de woerd haar stevig bij de kop vasthoudt. Erna volgt een wasbeurt, welke eindigt met omhoog komen uit het water en slaan met de vleugels. Een ongepaard vrouwtje, dat belaagd wordt en op de vleugels gaat, krijgt prompt een opgewonden meute van soms wel tien woorden achter zich aan. Soms gevolgd door groepsverkrachting, bijna verdrinking en publieke verontwaardiging.

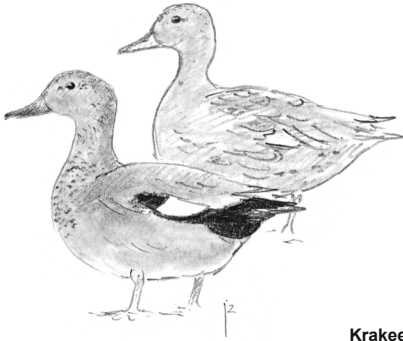
De geweldige aanpassing van de Wilde Eend onder andere aan menselijke nabijheid heeft behalve tot extra voedsel, vooral in de vorm van oud brood, ook geleid tot bastaardering met tamme witte en bonte eendensoorten. Duidelijke bastaarden met veel kleurafwijkingen worden officieel 'soepeenden' genoemd. Die afwijkingen van het verenkleed zijn echter niet altijd zichtbaar. Ogenscheinlijk rasechte Wilde Eenden zijn volgens hun DNA toch soepeend.

Krakeend *Anas strepera*

De Krakeend is een kleinere en slankere grondeleend dan de Wilde Eend. Belangrijkste kenmerk is de kleine witte spiegel ('suikerklontje'), vooral duidelijk bij het mannetje. Het mannetje is fijn zwart/grijs gespikkeld met zwarte anaalstreek of achterstevan. Het vrouwtje lijkt met uitzondering van de witte spiegel sterk op een vrouwtje Wilde Eend. Ze eten bij voorkeur waterplanten, met een voorkeur voor draadalgen en wieren maar ook gras en ze stelen ook opgedoken voedsel van Meerkoeten.

Wilde Eend.

Krakeend.

Het zijn vrij talrijke broedvogels, doortrekkers en overwintelaars uit Noordoost-Europa. De aantallen zijn de afgelopen decennia in Nederland maar ook in de ons omringende landen explosief toegenomen en die nemen nog steeds toe. Het aantal broedparen nam toe van enkele honderden tot duizenden. Het aantal overwintelaars was in 2011-15 gemiddeld 37.600 en in 2016 was dat opgelopen tot 53.400. De oorzaak van de toename is niet onderzocht. Verdringing van de Wilde Eend is onwaarschijnlijk. Ze hebben namelijk verschillende leefgebieden, die elkaar echter wel overlappen. Waarschijnlijker is dat ze net als ganzen profiteren van enerzijds het vele jonge eiwitrijke gras en anderzijds de verruiging van natuurgebieden. Smienten en Krakeenden worden minder schuw en ze worden tegenwoordig zelfs steeds vaker tussen bebouwing aangetroffen. Ze nestelen in hoge vegetatie dicht bij het water, soms met meer nesten dicht bij elkaar. Vrouwtjes met jongen foerageren vaak in kleine slootje met overhangende begroeiing. Vaak nogal verborgen dus en daardoor worden ze maar weinig waargenomen.

Pijlstaart *Anas acuta*

De Pijlstaart is een grote grondeleend met

slank, sierlijk lijf met lange hals en lange puntige staart. Ze zijn zwijgzaam, maar het mannetje laat tijdens balts een lage fluittoon horen (*truut-truut*); het vrouwtje produceert een ratelend geluid en zacht gekwaak. Door zijn lange nek kan de Pijlstaart dieper gronden dan andere eendensorten.

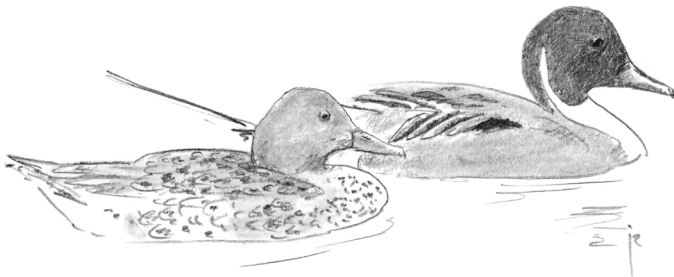
Het is in Nederland een schaarse in aantal afnemende broedvogel met slechts enkele tientallen broedparen. Nederland vormt de ondergrens van zijn broedgebied. Het zijn talrijke doortrekkers, die in kleiner aantal (circa 25.000) overwinteren in Waddenzee, IJsselmeer en in de Delta. Ze broeden bij open, groot zoet water meestal met meer bij elkaar in Noordoost-Europa. Nederlandse broedvogels zijn veelal afkomstig van voormalige lokvogels. Pijlstaarten verblijven aan de kust vaak in gezelschap van Smienten. Veel Pijlstaarten uit Siberië overwinteren in de subtropen.

Slobeend *Anas clypeata*

Slobeenden zijn grondeleenden met een opvallend grote spatelvormige snavel. Ze zwemmen laag op het water met ingetrokken hals en omlaag gerichte snavel. In de snelle wendbare vlucht lijken de vleugels naar achteren geplaatst. Tijdens het opvliegen maken de vleugels een snorrend en in volle vlucht een zingend geluid.

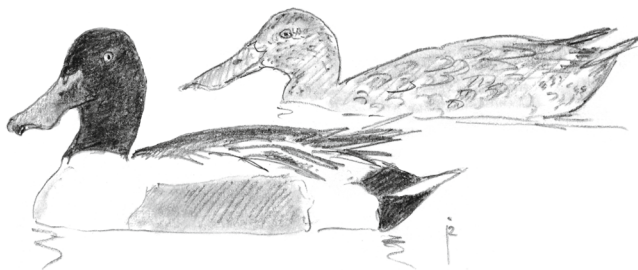
De lange spatelvormige snavel is aan de binnenkant uitgerust met zeefvormige plaatjes, waarmee plankton uit het water wordt gefilterd. Ook eten ze kleine kreeftachtigen, slakjes, insecten, larven, kikkervisjes, knoppen, kroos en zaden. Een opvallende wijze van foerageren is het snel in een rondje zwemmen van een paar Slobeenden, waardoor een maalstroompje ontstaat, waaruit dan makkelijk muggenlarven en dergelijke kunnen worden opgeslobberd.

Slobeenden worden – net als Zomertalingen – tot de klassieke weidevogels gerekend. Ze

Pijlstaart.

Slobeend.

houden van vochtig grasland met veel ondiepe en modderige sloten. Onze circa 10.000 broedparen overwinteren in Zuid-Europa en Noord-Afrika. De hier in de winter zowel in zoet als in zout water verblijvende Slobeenden (in 2011-'15 gemiddeld 8.000 en in 2016 14.000) broeden in Noordoost-Europa. Het aantal broedparen van deze soort neemt jaarlijks af door biotoopafname. Oorzaken: verlaging van de waterstand, intensiever maaien en beweiden van grasland en verruiging van natuurgebieden, waardoor predatiedruk toeneemt. Hoge waterpeilen, grote plasdrasgebieden en late maaitijden kunnen het tij voor Slobeend en Zomertaling keren.

Met het verdedigen van hun territoria zijn Slobeenden erg fel. Met de kenmerkende snorrende vleugelslag verdrijven ze met vleugelslagen iedere soortgenoot die het luchtruim boven hun gebied schendt. Ze nestelen op een open, droge plaats bij het water, maar ook wel midden in het weiland, wat bij vroeg maaien tot grote verliezen leidt. Terwijl het vrouwtje de acht tot twaalf eieren uitbroedt, waakt het mannetje in de buurt en zorgt in tegenstelling met de meeste andere eenden soms ook voor de jongen. Als het vrouwtje van het nest wordt opgejaagd, poept ze vaak de eieren onder om die voor rovers onaantrekkelijk te maken.

Wintertaling *Anas crecca*

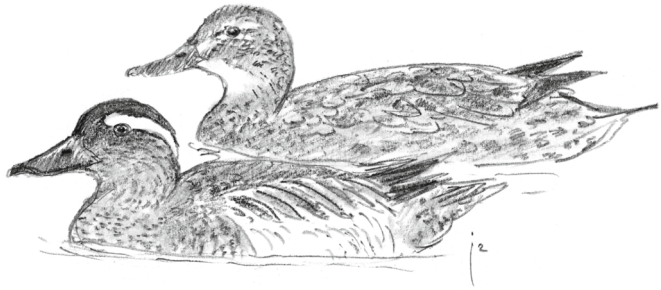
De Wintertaling is de kleinste eend in Europa. Ze vliegen zonder moeite steil omhoog vanaf het wateroppervlak. Ze hebben een snelle vlucht en vliegen in dichte zwermen, vaak met abrupte wendingen net als steltlopers. Het zijn broedvogels in Nederland, met circa 2.000 broedparen. In de winter verblijven ze in grote groepen, zowel in zout water aan de kust als in zoet water in het binnenland. In de winter waren er in Nederland in 2011-'15 gemiddeld 51.300 en in 2016 80.700. Het nest wordt dicht bij het water gebouwd. Tijdens broeden blijft het mannetje in de omgeving. Het vrouwtje verzorgt jongen, soms is ook het mannetje aanwezig. In jagerskringen is de soort geliefd vanwege de snelle wendbare vlucht en jagers noemen ze 'halve eend' vanwege hun grootte. Het zijn schuwe vogels, waarvan het nest moeilijk te vinden is en ze zijn dus ook moeilijk betrouwbaar te inventariseren. Ook zijn ze gevoelig voor verstoring.

Zomertaling *Anas querquedula*

De Zomertalingen zijn grondeleenden, die maar iets groter zijn dan Wintertalingen. Ze maken een snelle vlucht, maar ze zijn langzamer dan de Wintertaling en ze vliegen zonder de kenmerkende plotselinge wendingen van deze soort. Tijdens de balts

Wintertaling.

Zomertaling.

laten de mannetjes een korte herhaalde ratel horen. Het vrouwtje een zacht gekwaak. In de winterkwartieren eten ze net als de Grutto ook valrijst.

Het zijn uitgesproken zoetwatervogels van kleine, beschutte, ondiepe begroeide wateren met niet al te hoge plantengroei en natte graslanden. In Nederland zijn Zomertalingen zeldzame broedvogels geworden en schaarse doortrekkers. Ze worden tot de weidevogels gerekend en hebben net als deze te lijden van de waterstandverlaging en intensivering van de weidebouw. Het verspreidingsgebied reikt van Engeland tot Kamtsjatka in het oosten en alle Zomertalingen overwinteren in Afrika. Ze vertrekken vanaf juli al naar Afrika en ze verblijven daar samen met Grutto's en Kemphanen aan de benedenloop van de Senegalrivier en bij overstroomde oevers van de Niger in geweldige aantallen tot wel 1,5 miljoen vogels. Voor ze in het voorjaar terugvliegen nemen ze tot 40% in gewicht aan vet toe, waardoor ze extra gewild zijn en bejaagd worden. Zeker 30% van het totale aantal wordt dan gevangen. Ook de droogte in de Sahel is een oorzaak van de achteruitgang. Door hun verborgen levenswijze en hun zeldzaamheid is er niet veel kennis over hun voortplantingsgedrag. Paarvorming vindt meestal in Afrika plaats, zodat de meeste Zomertalingen gepaard in hun broedgebied aankomen. Maar gebaltst wordt er nog wel, veelal met soortgelijke rituelen als bij andere eenden. Kenmerkend is wel het ratelende geluid van de woorden, dat wel een beetje op dat van een kikker lijkt. Tijdens het broeden, dat laat begint, blijft het mannetje nog in de buurt. Het vrouwtje, dat daarna de jongen grootbrengt, gedraagt zich in deze tijd nog schuw. Dat maakt observatie van een familie Zomertaling tot een zeldzame gebeurtenis.

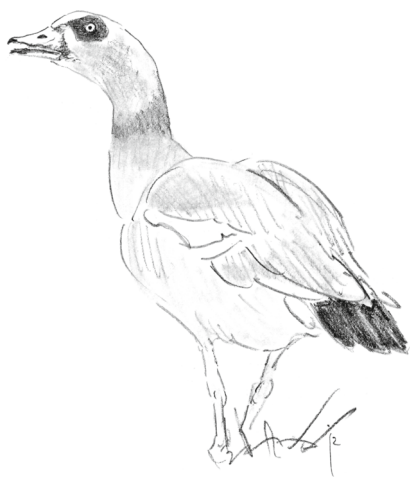
Bergeend *Tadorna tadorna*

Bergeenden zijn grote gansachtige gron-

deleenden, die bij voorkeur foerageren op slijkige plaatsen, maar ook in ondiep water en op het land. Het zijn algemene broedvogels, doortrekkers en wintergasten, vooral aan de kust. Het broedgebied ligt langs de West-Europese kust, van Zuid-Frankrijk tot Midden-Noorwegen. Door achteruitgang van de oorspronkelijke broedhabitat (vooral duingebied) voltrekt zich vanuit het Wadden- en IJsselmeergebied een langzame kolonisatie van het binnenland.

Het aantal broedparen in Nederland is circa 10.000 (stabiel). In de winter zijn in Nederland de laatste tien jaar gemiddeld 60.000 vogels. Nederlandse broedvogels verlaten eind juni vrijwel allemaal het land om in de Duitse Waddenzee samen met circa 200.000 andere Bergeenden in juli en augustus te ruïen en te overwinteren. Bergeenden kunnen tijdens de slagpenrui dertig dagen niet vliegen en ze zijn dan zeer kwetsbaar. De laatste jaren vindt een

Bergeend.

Nijlgans.

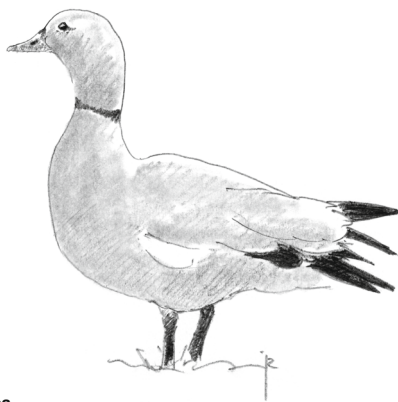
verschuiving van ruiers (circa 750.000) plaats uit het Duitse en Deense Waddengebied, wegens verstoring door garnalenvissers, richting Friese Waddenkust, waar het rustiger is. De broedhabitat ligt in getijdengebieden en deze breidt zich langzaam uit naar natte graslanden in het binnenland. Ze nestelen bij voorkeur in (konijnen)holen, soms tot 3 m diep, maar ook in aanspoelsel, eendenkorven (tot wel 10 m hoog), melkbussen, drainagebuizen, hooibalen, riethopen, putten en boomholten. Open nesten komen nu en dan voor. Per jaar is er één legsel met 8-15 witte eieren. Indien er meer zijn, dan zijn die afkomstig van meer vrouwtjes. Net als bij ganzen broedt het vrouwtje en staat het mannetje op een verhoginkje op de uitkijk. Na uitkomen worden de donzige opvallend zwart/witte nestvlinders door beide ouders, of alleen door het vrouwtje begeleid naar de dichtstbijzijnde water- en moddervlakten. De ouders hebben de neiging de jongen vroegtijdig te verlaten. Dan verenigen diverse broedsels zich tot een troep met tientallen pullen, waar altijd wel een paar adulte vogels oppassen.

Nijlgans *Alopochen aegyptiaca*

De Nijlgans is geen gans maar een bergeendensoort en is van oorsprong een Afrikaanse soort. De Nijlgans broedt al sinds de 18^e eeuw in Europa. In Nederland was het eerste broedgeval in 1967. In 2015 werd het aantal broedparen in Nederland op 10.000 geschat. In de zomer gedragen de paren zich solitair en verdedigen hun territorium. In de winter

trekken ze (circa 20.000) rond in groepen van tien- of honderdtallen. Tijdens strenge winters treedt veel sterfte op.

Nijlganzen zijn flexibel wat betreft habitat en nestplaats. Ze kraken regelmatig buizerdnesten en torenvalkkasten en broeden ook in tuinen. Het aantal eieren kan wel tien bedragen. Vooral stadse Nijlganzen broeden zeer vroeg in het jaar, soms al in de sneeuw en het broedseizoen duurt wel zes maanden. Veel vroeger en langer dan langs de Nijl. Er zijn relatief weinig paren die jongen grootbrengen, maar succesvolle paren doen het wel jaar na jaar en soms zelfs tweemaal per jaar. Nijlganzen hebben nauwelijks invloed op het voorkomen of broedsucces van andere watervogels. De enkele keer dat ze een bewoond reigernest hebben gekraakt of een eendenkuiken hebben verdrongen haalt de pers en dat heeft ze ten onrechte een slechte naam bezorgd.

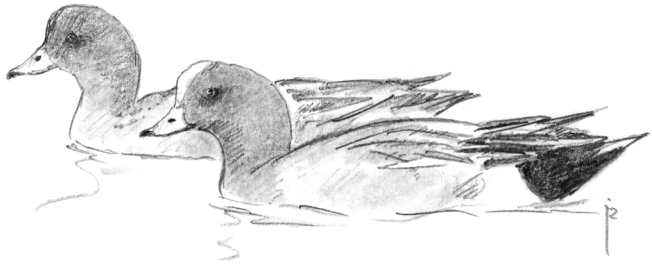

Casarca.

Casarca *Tadorna ferruginea*

Casarca's zijn gansachtge, geheel rosbruine eenden met geelwitte kop. De vlucht lijkt op die van de Bergeend. Het zijn broedvogels van Klein-Azië en Rusland. In Nederland verblijven enkele tientallen broedparen. Casarca's worden het hele jaar door overal in Nederland waargenomen, vaak in gezelschap van Nijlganzen. De meeste zijn waarschijnlijk afkomstig uit gevangenschap. De Casarca broedt bij open water. Hij nestelt in holtes of in zelf gegraven holen, holle bomen of kraakt net als de Nijlgans grote boomnesten. Ze zijn verwant aan Bergeenden en Nijlganzen en vertonen veel overeenkomsten in hun gedrag.

Smient.

Smient *Anas penelope*

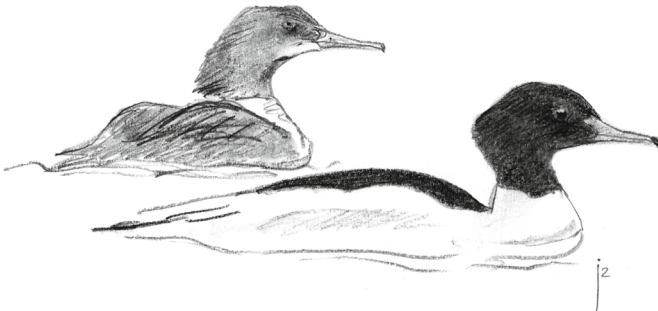
De Smient is iets kleiner dan de Wilde Eend. Het mannetje maakt een fluitend 'wie-joe' geluid, als bij het knijpen in een badeendje. Ze worden derhalve ook wel 'fluiteend' genoemd. Het vrouwtje maakt een laag snorrend geluid.

Oorspronkelijk foerageerden Smienten op kwelders, waar ze voedsaam zee gras en zee kraal aten. Maar dat is er niet meer, de kwelders zijn vergrast. Tegenwoordig moeten ze het doen met minder voedsaam gras in het binnenland, waardoor ze wel 17 uur per etmaal moeten grazen. Ze eten per dag 1-1,5 kg groene planten en gras (voornamelijk Geknikte Vossenstaart, Ruwbeemd en Veldbeemd). Tijdens het grazen moeten ze steeds water drinken. Ze hebben een snelle darm-passage en ze poepen elke vijftien minuten torentjes onverteerde resten. In tegenstelling met ganzen die het gras kort afgrazen, kunnen Smienten gras met wortel en al uittrekken, waardoor ze meer schade aanrichten dan ganzen. Ze eten in het broedseizoen ook insecten (beter eiwit). 'Plassmienten' in weidegebieden met smalle sloten foerageren 's nachts en ze rusten en slapen overdag op grotere wateren. 'Poldersmienten' in gebieden met brede sloten foerageren overdag en 's nachts en kunnen rust- en graasperiodes regelmatig afwisselen. De gemiddelde vliegafstand naar

rust-slaapplaats is 10 km. Smienten foerageren bij lichte vorst ook overdag. Ze trekken weg naar open water bij doorzettende vorst (tot in Zuid-Spanje).

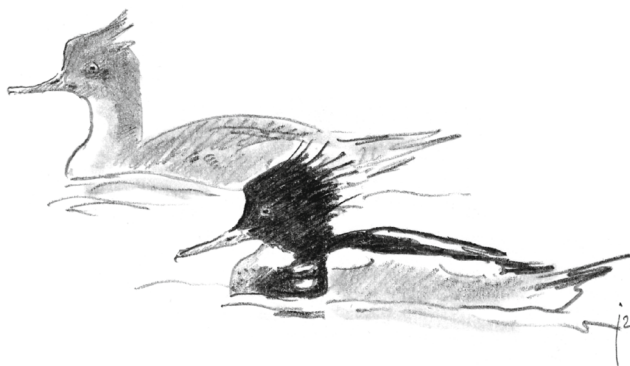
Smienten zijn broedvogels van IJsland, Schotland, Scandinavië en Noord-Rusland tot aan de Beringstraat. Ze trekken na de slagpenrui in september en oktober weg naar de overwinteringsgebieden. Een klein deel van de IJslandse en een groot deel van de Britse populatie is standvogel. Nederland is het belangrijkste overwinteringsgebied met een seizoenmaximum van één miljoen exemplaren in 2005. In 2016 waren er nog circa 700.000. De helft van de totale populatie van West-Europa overwintert in Nederland, vooral in Friesland, Noord- en Zuid-Holland, Zeeland en in het Rivierengebied. Bij vorst trekken de poldersmienten het eerst weg naar de Zeeuwse en Zuid-Hollandse Delta of zelfs naar Frankrijk. Daar worden ze opgewacht door Franse jagers, zodat ze er met duizenden het loodje leggen. Ze genieten speciale Europese bescherming volgens de Europese Vogelrichtlijn. Een enkel paartje overzomert. Het aantal broedgevallen (nu circa zestig per jaar) in Nederland) neemt toe.

Smienten zijn zoals veel vogels storingsgevoelig. Verstoringen zijn van grote invloed op het eet- en slaappatroon, leiden tot energieverlies, meer eten en dus meer schade, maar

Grote Zaagbek.

Middelste Zaagbek.

ook tot een mindere conditie en lager broedsultaat. Smienten zijn erg plaatstrouw en ze laten zich moeilijk verjagen. In tegenstelling tot ganzen leren ze daar niet van en ze komen dus telkens terug.

DUIKEENDEN

Grote Zaagbek *Mergus merganser*

Grote Zaagbekken zijn duikeenden met een gestroomlijnde vorm. Het vliegbeeld is langgerekt, met opvallende witte vleugelschilden. Ze drijven op water meestal met ingetrokken hals, zwemmen doen ze nauwelijks. Ze vangen vis en garnalen, die duikend met getande snavel gevangen worden.

Het zijn broedvogels van IJsland, het noorden van Engeland, Scandinavië en Rusland. Ze overwinteren in Centraal-Europa. In Nederland zijn het algemene wintergasten en doortrekkers van december tot maart, met een uitgesproken voorkeur voor zoet water. In Nederland waren er in 2011-'15 gemiddeld 7.000, in 2016 nog maar 3.300. Dat komt overeen met een kwart van de totale populatie. De aantallen fluctueren jaarlijks sterk maar nemen af, evenals de verblijftijd. Waarschijnlijk door de verminderde visstand (spiering) van het IJsselmeer en de zachte winters. Hoge aantallen komen vooral voor bij streng winterweer. Ze broeden in Rusland en Scandinavië in de omgeving van zoetwatermeren in beboste gebieden in nestkasten en boomholten tot meer dan 16 m hoog.

Middelste Zaagbek *Mergus serrator*

Middelste Zaagbekken zijn iets kleiner dan Wilde Eenden en ze onderscheiden zich van een mannetje Grote Zaagbek vooral door hun roodbruine borst en de piekerige punk kuif. Ze foerageren vooral op vis maar ook op

kreeftjes, garnalen, wormen en insecten. Het zijn broedvogels van zoute en brakke meren en riviermondingen in IJsland en Scandinavië. In Nederland zijn er enkele tientallen broedvogels, hoofdzakelijk in de Delta en enkele paren in het Waddengebied. In 2011-'15 waren er gemiddeld 8.100 en in 2016 vijfduizend overwinteraars langs de noordelijke kusten met een sterke voorkeur voor zout en brak water. Ze broeden op de grond onder struikgewas of in holtes. Soms in losse kolonies. Vrouwjes verzorgen de jongen, soms van meerdere broedsels.

Nonnetje *Mergellus albellus*

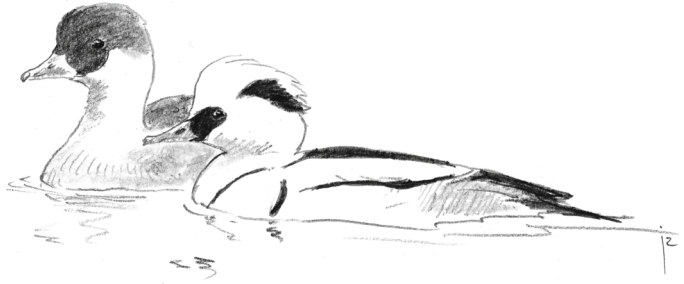
De kleinste zaagbek uit de familie van drie is het Nonnetje. Zij vliegen gemakkelijk op uit water en vliegen dan door in linie of V-formatie. Ze hebben een snelle vlucht, met blinkend wit vleugelveld.

Vis wordt alleen duikend maar soms ook groepsgewijs gevangen. Zo'n groep beweegt zich als een groot waterrad, waarbij de Nonnetjes die achter in de groep boven water komen, naar de kop van de groep vliegen om daar weer onder te duiken.

In Nederland zijn het wintergasten, afkomstig uit Siberië en Noord-Rusland in december tot en met maart. Dan zijn ze voornamelijk te vinden op het zoete water van IJssel- en Markermeer, met grootste aantallen in januari. In 2016 circa 3.000. Het aantal overwinteraars neemt af door zachte winters en het verminderde spieringbestand in het IJsselmeer (overbevissing en klimaatgerelateerd). In totaal overwinteren in Noordwest-Europa maximaal 40.000 Nonnetjes.

Nonnetjes staan bij de winterbalts vrijwel rechtstandig in het water. Ze broeden bij zoet water in noordelijke bossen in boomholten en nestkasten. Het Nonnetje is eigenlijk geen

Nonnetje.

echte zaagbek, maar is meer verwant aan de Brilduiker met wie hij soms hybridiseert. Een enkel broedgeval is vastgesteld in eendekorven in Friesland.

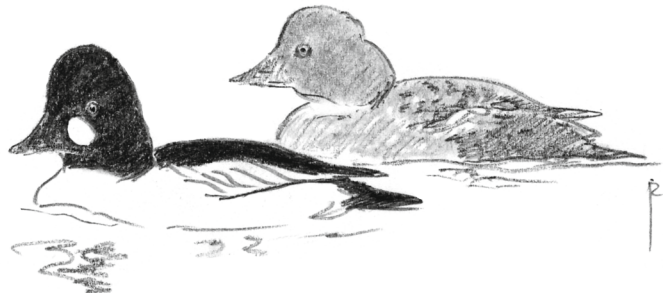
Brilduiker *Bucephala clangula*

De Brilduiker is een zwartwitte duikeend met een contrastrijk kleed en een grote driehoekige kop met grote ronde witte vlek (bril). De vlucht is snel en er is een groot wit vierkant vleugelschild te zien. Gewoonlijk zijn ze zwijgzaam. Tijdens de balts in de wintermaanden is een scherp nasaal 'we-week', gevolgd door zacht geknor te horen. Opvallend is dat de vleugels van het mannetje een helder bellend geluid maken. Vandaar de Duitse naam 'Schellente'.

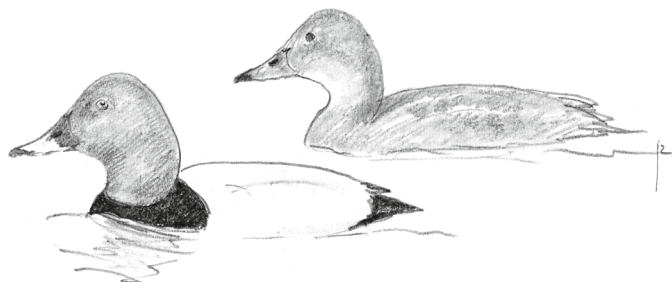
Ze zoeken alleen of in groepen tot 150 exemplaren duikend dierlijk voedsel, zoals korfmosselen, driehoeksmosselen, slakken, vlokreeften, slingerwormen, visjes, garnalen en krabben op plekken, die gedomineerd worden door kranswieren. Ze foerageren ook op plantaardig voedsel, zoals de zetmeelhoudende bulbillen van Sterkranswier. Dat doen ze, in tegenstelling met Kuifeend en Tafelleend, overdag en verder van de kant. Meestal in water van 0,5-3 m diep. De Brilduiker kan overdag jagen, omdat hij veel verder opduikt dan waar hij onderdook en hij slikt de prooi

meestal onder water in. Daarmee geeft hij meeuwen die prooien afpakken van duikeenden, geen kans. Ze foerageren ook vaak in directe nabijheid van grondelende zwanen. Het zijn algemene broedvogels in Scandinavië in nestkasten en boomholten. In Nederland zijn het sinds 1985 zeldzame broedvogels. Jaarlijks broeden er circa vijftien paar tussen Zutphen en Zwolle. Ze overwinteren in Nederland van december tot in maart met gemiddeld in 2011-'15 10.100 exemplaren en in 2016 met 7.100 exemplaren. De helft van dat aantal in zout en het andere deel in zoet water. Vooral in het IJsselmeer en de Delta. In Duitsland, Denemarken, Polen en Zweden overwinteren ruim 200.000 exemplaren. Over heel Europa bestaat een lichte toename. Een enkel broedgeval is er zo nu en dan waargenomen in Gelderland.

De opvallende winterbalts vindt plaats in februari en maart, waarbij het mannetje beurtelings de kop achterwaarts en vervolgens omhoog strekt. De soort nestelt bij voorkeur in natuurlijke hopen zoals die van de Zwarte Specht. Er is één legsel per jaar met circa zes tot elf eieren. Grotere broedsels zijn van twee vrouwtjes. Jongen springen uit het nest en bereiken zonder letsels de grond en zijn na twee maanden vliegvlug.

Brilduiker.

Tafeleend.

Tafeleend *Aythya ferina*

De Tafeleend is een middelgrote duikeend met rode ogen. Het mannetje heeft een vierkant (tafel) grijs lijf.

Ze duiken het liefst naar driehoeksmosselen, maar eten ook grondelend slakken, waterinsecten en zelfs – net als zwanen – knollen van fonteinkruid en andere waterplanten. De snavel van de Tafeleend is wat langer dan van de Kuifeend en beter geschikt om mee te filteren. De Tafeleend is daarmee minder gebonden aan driehoeksmosselen dan de Kuifeend. Bij voorkeur duikt hij in water van 1-2,5 m diep en foerageert meest 's nachts, waarschijnlijk om piraterij door meeuwen te ontlopen.

Het is een algemene broedvogel van meren en plassen en een talrijke doortrekker en wintergast, zelden op land of in zout water. Tafeleenden zijn in Nederland op veel plassen en vaarten vaak in gezelschap van Kuifeenden te zien. Heel grote aantallen vind je op het Markermeer, waar in de herfst tienduizenden Tafeleenden pleisteren, maar ook het Veluwemeer is een belangrijk gebied voor de soort. Hier verblijven tot wel 20.000 exemplaren van de 'roodkop'. Na jarenlange toename van aantallen Tafeleenden door uitbreiding van de driehoeksmossel en 'waterbemesting', nemen de aantallen nu af. De oorzaak daarvan is het schoner geworden water en een afname van mosselen. De achteruitgang van de Tafeleend heeft misschien ook te maken met de relatief grote storingsgevoeligheid en sterke toename van de waterrecreatie. Op Europese schaal neemt het aantal Tafeleenden zelfs met tien procent af. Opmerkelijk is vooral dat het aantal vrouwtjes veel lager is dan het aantal mannetjes. Vrouwtjes zouden vooral in de broedtijd kwetsbaarder zijn voor onder andere predatie. Minder vrouwtjes betekent ook minder jongen. In de winter verbleven hier in de periode 2011-'15 gemiddeld 25.400 exemplaren. In 2016 was dat aantal 19.100, vooral in het IJsselmeer, de Delta en langs de grote

rivieren. Het aantal broedparen in Nederland wordt geschat op 2.000.

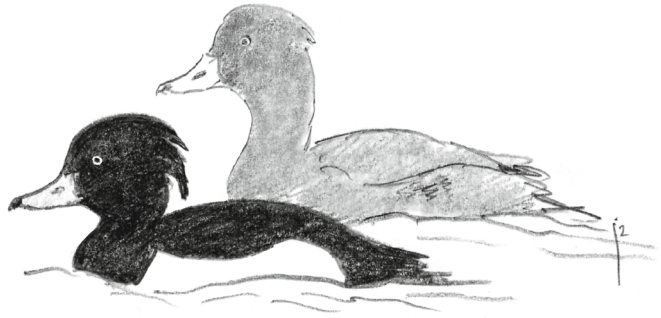
De Tafeleend was oorspronkelijk een steppevogel uit Centraal-Azië, maar ze werden door het opdrogen van de steppemerén, gedwongen nieuwe habitats te zoeken. De Tafeleend is een schuwe vogel. Al op grote afstand vliegen ze bij verstoring op of duiken onder. Ze nestelen aan de rand van het water, of in riet- of zeggepollen in het water. Het vrouwtje broedt en verzorgt de donkerbruine jongen, die bij verstoring direct onderduiken. Hierna lokt het vrouwtje over het water met quasi verlamde vleugelslagen de verstoorder weg en vliegt na een honderd meter weer terug naar haar jongen.

Kuifeend *Aythya fuligula*

De Kuifeend is een zwartwitte zwijgzame duikeend. Bij opvliegen laten vrouwtjes vaak 'kr, kr, kr' horen, de mannetjes tijdens de balts 'buk, buk, buk'. Driehoeksmosselen vormen het basisvoedsel. Ze kunnen in een nacht tweemaal hun gewicht aan mosselen opeten, die in de spiermaag worden gekraakt. De duiktijden variëren van tussen zeven en vijfendertig seconden, waarbij ze duiken op een diepte tussen 1 m en 2,5 m.

Begin vorige eeuw waren Kuifeenden nog zeldzaam, maar sindsdien zijn ze sterk toegenomen en nu zijn ze algemene broedvogels, doortrekkers en overwinteraars. Het aantal broedparen in Nederland circa bedraagt 10.000. In de winter verblijven er in Nederland circa 136.000 exemplaren, hoofdzakelijk op zoet water.

De groepsbalts begint, in tegenstelling met andere eenden, pas laat in het voorjaar. Zij broeden pas in de loop van mei en komen in juni met hun kuikens tevoorschijn en verschillende families klitten soms samen. Meestal nestelen zij individueel, maar soms ook in kleine kolonies of in de buurt van een meeuwenkolonie. De zeer donkere nestvlie-

Kuifeend.

ders zijn snel zelfstandig, kunnen na een paar uur al duiken en in 6-8 weken vliegen. Dat is ook nodig, want de vrouwtjes laten de jongen vaak al weken voor het vliegvlug worden in de steek om te ruien.

Topper *Aythya marila*

De Topper is een op een Kuifeend gelijkende duikeend. Toppers liggen lager op het water dan Kuifeenden. De onregelmatig in Nederland voorkomende Witoogeend lijkt op een vrouw Topper of Kuifeend, maar heeft een duidelijk onderscheidende witte anaalstreek. Toppers duiken vooral in de nacht op grote wateren naar driehoeksmossels, kokkels, alikruiken en slakken. Ze kunnen ook dieper duiken dan Kuifeenden.

Het zijn broedvogels in het binnenland van IJsland en Noordoost-Europa. In Nederland zijn het talrijke doortrekkers en overwinteraars met in 2011-'15 gemiddeld 88.600 en 32.000 exemplaren in 2016. Het zijn hoofdzakelijk kustvogels en ze komen voor in het IJsselmeer en in het Waddengebied ten noorden van de Afsluitdijk. Bij vorst uitsluitend in de Waddenzee. De aantallen nemen af omdat de voedselsituatie in deze kustwateren verslechtert.

Krooneend *Netta rufina*

Krooneenden zijn grote duikeenden met een exotisch uiterlijk, maar het zijn geen exoten. Ze komen al eeuwen in Nederland voor.

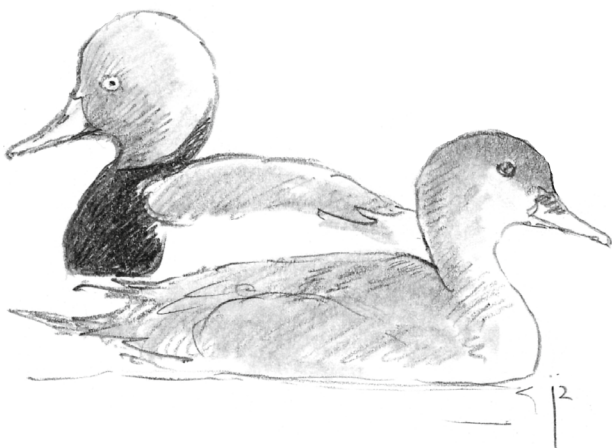
Mannetjes hebben in de zomer een clowneske vosrode kop met koraalrode snavel. Vrouwtjes zijn lichtbruin van kleur en hebben lichte wangen en hals. In de winter lijkt het mannetje meer op een vrouwtje en op een jong.

De Krooneend is de echte planteneter en sterk afhankelijk van een weelderige onderwatervegetatie. Deze soort grondelt en duikt naar planten in schoon, ondiep water, voornamelijk kranswieren en eet die aan de oppervlakte op. Het is een talrijke broedvogel in Zuid-Rusland. In Nederland is het een schaarse (circa 400 broedparen), maar toenemende broedvogel van zoet- en brakwaterplassen met flinke begroeiing van struiken en riet in Midden-Nederland (Vinkeveen/Botshol) en in de randmeren. Ze overwinteren in groepen op grote wateren van de Delta, de Randmeren, Zwitserse meren en in Spanje. In de Ebrodelta verblijven ze in grote groepen van honderden, soms duizenden exemplaren. Ze blijven door zachter wordende winters steeds vaker in Nederland.

Tijdens de balts zet het mannetje zijn kop-

Toppereend.

Krooneend.

veren op en maakt daarbij zacht hese bijna niezende geluiden. Maakt goed verborgen nest in dichte onder begroeiing, vaak aan het einde van een door de vegetatie lopende tunnel. Veel jongen worden gepredeerd door meeuwen en snoeken. Ook is er veel sterfte op plaatsen met te steile kanten. Ze kunnen daar dan niet tegenop klimmen en koelen dan te veel af.

Eider *Somateria mollissima*

Eiders zijn grote zee-duikeenden met opvallend plat voorhoofd in lijn met lange snavel. Ze vliegen gewoonlijk in linie laag over zee en ze zijn zwijgzaam. Het mannetje laat tijdens de balts een luid verdragend 'kroe-kroe' horen, het vrouwtje een zacht 'kok-kok'. Ze duiken op zee naar kokkels, mosselen, kreeftachtigen en zeesterren, soms tot tien meter diep. Vooral mosselen en Amerikaanse zwaardschedes worden dan geconsumeerd.

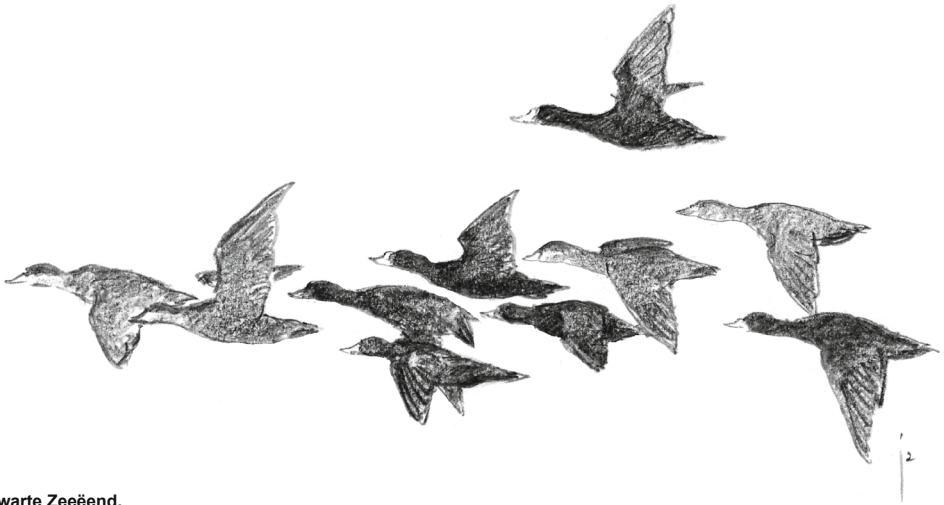
Kokkels worden in zijn geheel ingeslikt en door de maagspier gekraakt. Alleen het schelpengruis wordt uitgeoept. Vlak voor het duiken vouwen ze hun vleugels half open om onder water balans te kunnen houden. Ze grondelen ook in ondiep water.

De Eider is een talrijke broedvogel in arctische zeegebieden. Het is in Nederland een broedvogel, doortrekker en wintergast van het Waddengebied en de Delta. In de periode 2011-'15 waren er gemiddeld 96.900 wintergasten. In 2016 55.600. Na grootschalige vergiftiging in de jaren zestig van de vorige eeuw herstelde het aantal broedvogels zich, maar sinds 2000 is het aantal broedparen weer meer dan gehalveerd tot circa 5.500. Waarschijnlijk is gebrek aan voedsel door kokkel- en mosselvisserij en watervervuiling daarvan de oorzaak.

De Eider broedt in beschutte plaatsen tussen duinvegetatie, maar ook in holten en spleten

Eidereend.

Zwarte Zeeëend.

van rotsen. In Nederland is dat hoofdzakelijk op de Waddeneilanden. Het vrouwtje maakt een nest van plantenmateriaal dat overvloedig is bekleed met veren en dons. Er is één legsel per jaar, met vier tot zes eieren. Alleen het vrouwtje broedt en zij verlaat in die periode slechts zelden het nest. Het vrouwtje (of een ander vrouwtje zonder jongen) begeleidt de jongen naar het water. De kuikens zijn zeer actief en onafhankelijk. Diverse tomen voegen zich samen tot grote groepen. Eiders worden onder andere op IJsland ook gehouden voor het dons. Tijdens de broedperiode eten de eidervrouwtjes niet. Ze teren dan op hun lichaamsvet. Dat is veel van hen in de jaren zestig van de vorige eeuw noodlotig geworden, omdat hun lichaam in die tijd een hoog gehalte aan PCB's bevatte.

Zwarte Zee-Eend *Melanitta nigra*

De Zwarte Zee-eend is een forse donkere zee-duikeend. De Grote Zee-eend is groter en heeft een witte spiegel. Het mannetje heeft een melodieuze kirrende roep, het vrouwtje maakt een meer grommend

geluid. Het mannetje kan bij opvliegen een rinkelend geluid produceren door middel van een versmalling van de binnenvlag van de buitenste handpennen.

Ze foerageren op de zeebodem tot 20 m diep op mosselen en andere schelpdieren. Het hoofdgericht bestaat uit *Spisula*'s, die geconcentreerd op bepaalde plekken voorkomen. Om de Zwarte Zee-eend te beschermen is in 1999 de commerciële spisulavisserij langs de Waddenkust verboden.

Als broedvogel van zoetwatermeren komt hij voor in het hoge noorden. Honderdduizenden vogels trekken naar ondiepe zeeën bij West-Europa en West-Afrika om te overwinteren. In de Nederlandse Noordzee, Wadden en Delta zijn er talrijke doortrekkers en overwinteraars. In de periode 2011-'15 waren dat gemiddeld 36.500 exemplaren en in 2016 59.600. Soms is er een enkeling te vinden in het binnenland. Een vlucht trekkende Zwarte Zee-eenden heeft vaak de vorm van een bol met een staart. Dat komt door het steeds wisselen van leider.

■ M.M.A. Boer, Sternstraat 43, 1531 VM Wormer, e-mail: mmaboer@gmail.com.